

Türkiye’deki Yatılı Kur’an Kursları Erving Goffman’ın Total Kurum Kategorisine Girer mi?

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Süheyl ÜNAL*

Ege Üniversitesi Birgivi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Anabilim Dalı

suheyl.unal@ege.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9867-5476

Öz

Bu araştırma, Türkiye’deki yatılı Kur’an kurslarının Erving Goffman’ın “total kurum” adını verdiği kavram çerçevesinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini incelemektedir. Goffman için “total kurum”, toplumun genelinden oldukça uzun bir süre için koparılmış benzer durumda olan çok sayıda bireyin, kurum tarafından kuşatılıp resmi surette düzenlenmiş bir yaşam döngüsü sürdürdüğü bir ikamet ve çalışma yeri olarak tanımlanır. Goffman’a göre total kurumların beş türü vardır. Bunlardan dördüncüsü olan askerî kışlalar, gemiler, yatılı okullar, çalışma kampları, sömürgeci yerleşkeler gibi “işe benzeyen görevlerin daha iyi yerine getirilmesi için kurulduğu söylenen ve kendilerini yalnızca bu araçsal dayanaklar üzerinde meşrulaştıran kurumlar”, yatılı Kur’an kurslarıyla en ilgili olanıdır. Bu çalışmanın ana problemi, Türkiye’deki yatılı Kur’an kurslarının bu tanıma ne ölçüde uyduğunu ortaya koymaktır. Araştırmanın amacı, Türkiye’deki yatılı Kur’an kurslarının Goffman’ın “total kurum” kriterlerine göre analiz edilmesidir. Bu bağlamda, literatürde bu konuda çalışma yapılmadığı için önemli bir boşluk bulunmaktadır. Makalemiz, bu boşluğu doldurmaya katkı sağlamayı ve yatılı Kur’an kurslarının toplumsal yapı içindeki yerini anlamayı hedeflemekte, ayrıca Goffman’ın teorik çerçevesini kullanarak, Türkiye’deki yatılı Kur’an kurslarının işleyişini ve öğrencilerin deneyimlerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmadan elde edilen kuramsal ve empirik temelli verilerden hareketle 20 soruluk bir pilot açılımlı çalışma hazırlanmış ve konunun uzmanı üç katılımcıya bu sorular sorularak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Sonuçta Türkiye’deki yatılı Kur’an kurslarının, total kurum özellikleri taşıdığı görülmüştür. Öğrencilerin gözetim altında olmaları ve katı kuralların varlığı, bu kursların total kurum özellikleri taşıdığına işaret

etmektedir. Ne var ki konu sadece bir kurumun total bir kurum olup olmaması değil, ne kadar total bir kurum olduğudur. Total bir kurum, bünyesindeki insanların bireyliğini zayıflatma potansiyeli taşır. Yatılı Kur'an kurslarında disiplinin sağlanması, sadece katı kurallarla ve öğrencilerin bireyliklerinin zedelenmesi yoluyla olmak zorunda değildir; onlara içinde buldukları kurumu sevdirek sahiplenmeleri sağlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Total Kurum, Erving Goffman, Yatılı Kur'an Kursları, Simgesel Etkileşimcilik.

Do Boarding Qur'an Courses In Türkiye Fall Into Erving Goffman's Total Institution Category?

Abstract

This research examines whether Turkish boarding Qur'an courses can be considered within the framework of what Erving Goffman calls the "total institution". For Goffman, a "total institution" is defined as a place of residence and work in which a large number of similarly situated individuals, cut off from the general society for a fairly long period of time, are surrounded by the institution and maintain a formally regulated life cycle. According to Goffman, there are five types of total institutions. The fourth of these, such as military barracks, ships, boarding schools, labor camps, colonial settlements, "institutions that are said to have been established for the better performance of work-like tasks and that legitimize themselves solely on these instrumental grounds", is the most relevant to Qur'an boarding courses. The main problem of this study is to determine the extent to which boarding Qur'an courses in Türkiye fit this description. The aim of the study is to analyze the Qur'an boarding courses in Türkiye according to Goffman's criteria of "total institution". In this context, there is an important gap in the literature as no study has been conducted on this subject. Our article aims to contribute to filling this gap and to understand the place of boarding Qur'an courses in the social structure, and also aims to analyze the functioning of boarding Qur'an courses in Türkiye and the experiences of students by using Goffman's theoretical framework. Based on the theoretical and empirically based data obtained from the study, a pilot exploratory study with 20 questions was prepared and interviews were conducted with three participants who are experts in the field. The results showed that boarding Qur'an

courses in Türkiye have the characteristics of total institutions. The supervision of students and the existence of strict rules indicate that these courses have the characteristics of total institutions. However, the issue is not only whether an institution is a total institution, but also how total it is. A total institution has the potential to undermine the individuality of the people within it. Maintaining discipline in boarding Qur'an courses does not only have to be done through strict rules and undermining the individuality of the students; it must be ensured that they love and embrace the institution they are in.

Keywords: Sociology of Religion, Total Institution, Erving Goffman, Boarding Qur'an Courses, Symbolic Interactionism.

GİRİŞ

Erving Goffman -kendisi kabul etmek istemese de- (Ünsaldı, 2022) sosyoloji kuramcıları tarafından simgesel (sembolik) etkileşimcilik okulundan kabul edilir. Mikro-sosyoloji yaklaşımlarından birisi olan simgesel etkileşimcilik (Wallace & Wolf, 2012, ss. 315-331) toplumun/toplumların büyük kuramları yerine bireyler arası ilişki ve etkileşimler ile gündelik hayatı inceler. Goffman'ın eserlerine baktığımızda da bu bakış açısını görebiliriz (2018, 2021a, 2021b, 2021c, 2022a, 2022b, 2023). Goffman, gündelik hayat içerisinde yaşayan bireyin çoğunlukla farkına varmadığı sosyal ilişkileri ve bunların oluşturduğu düzenlilikleri inceler. Onun öne çıkarttığı kavramlardan biri de araştırmamızın ilk ayağı konumundaki "total kurum"dur. Özellikle *Timarhaneler* adlı eserinde total kurum kavramının ayrıntılarına girmiş ve hangi kurumların total kurum kabul edilebileceğinden ve bu kurumların özelliklerinden bahsetmiştir.

Araştırmamızın diğer ayağı olan yatılı Kur'an kursları, Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak yürütülen yaygın eğitim kurumları arasında görülmektedir. Goffman okumalarımız esnasında yatılı okulların veya yurtların da total kurum sayılabileceğine dair ifadelerle karşılaşınca yatılı Kur'an kurslarının total kurum sayılıp sayılmayacağı, eğer sayılırsa ne ölçüde sayılabileceği soruları zihnimizde belirdi. Bu makale, söz konusu soruların cevabını bulmak amacıyla kaleme alınmıştır. Her ne kadar yerli ve yabancı literatürde Kur'an kursları dışındaki başka kurumların Goffman'ın total

kurum kavramıyla ilişkisi üzerine araştırmalar bulunsa da,¹³ yatılı Kur'an kursları ile total kurum kavramı arasındaki ilişki üzerine yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlayamadık. Makalemiz, bu konudaki açığı kapatma yönünde atılmış bir adım olarak değerlendirilebilir. Anlayıcı/yorumlayıcı sosyoloji yönteminin takip edileceği çalışmamızda literatür taraması tekniğinin yanısıra elde edilen verilerin sınındığı, konunun uzmanı üç katılımcıyla görüşülerek bir nitel fenomenolojik pilot açımlayıcı çalışma da yapılmıştır. İlk olarak makalemizin merkezinde yer alan “total kurum” kavramını açıklamalıyız. Acaba Goffman geliştirdiği bu kavrama nasıl bir anlam vermektedir? Ayrıca Goffman yorumcularının konuya dair farklı bakış açıları ve katkıları nelerdir?

1. Goffman'ın “Total Kurum” Kavramı

Erving Goffman, hastaneye kapatılmış birisinin toplumsal dünyası hakkında, onun bu dünyayı öznel olarak deneyimlediği haliyle bilgi edinmeye çalışmak amacıyla 1954-57 yılları arasında bir akıl hastanesinde “kapatılmış” kişilerin davranışlarını katılımcı gözlem yoluyla incelemiştir. Daha sonra, bu incelemesini kaleme aldığı 1961 tarihli *Asylums* (Türkçesi: *Tımarhaneler*) adlı eserinde “total kurum” terimini ilk kez detaylı bir şekilde açıklamıştır (Goffman, 2023, s. 7). Goffman'a göre “*total kurum, toplumun genelinden oldukça uzun bir süre için koparılmış ve benzer bir durumda olan çok sayıda bireyin, kurum tarafından kuşatılmış ve resmi surette düzenlenmiş bir yaşam döngüsü sürdürdüğü bir ikamet ve çalışma yeri olarak tanımlanabilir.*” (Goffman, 2023, s. 11). Bu tanım, makalemizin mihenk taşı olacaktır. Dikkat edilirse bu tanımda geçen kurum kavramı, “modern toplum” anlayışında yer aldığı haliyle işlerin ayrılaştırılarak icra edilmesi şeklinde değil, tam tersine her işin bir arada, kapsayıcı ve tek otorite altında yürütülmesine göndermede bulunmaktadır (Davies, 1989, s. 78). Dolayısıyla total kurum kavramı, temelde özerklik ve bağımsızlık gibi merkezî değerleri önceleyen modern “birey” yaklaşımıyla da uyumlu görünmemektedir (Ünal, 2011, s. 41 vd.). Goffman'ın total kurumlar kavramının kapsamı konusunda tartışmalar olsa da üzerinde ittifak edilen yönü “resmî olarak yönetilen yaşam döngüsü”dür (Davies, 1989, s. 82).

¹³ Bahsi geçen araştırmalara yeri geldikçe atıf yapılacaktır.

Goffman, *Tımarhaneler*'in yaklaşık üçte birini oluşturan ilk bölümünü, total kurumların özellikleri üzerinde ayrıntılı olarak durmaya ayırmıştır. “Total kurum” anlayışı buradan yola çıkılarak anlatılacaktır.

Her kurum, üyelerinin zamanından ve menfaatlerinden birazını çalar ve onlara bir dünya sunar. Kurumlar genel olarak kuşatıcılık vasfını haiz olmakla birlikte bazı kurumlar, diğerlerine göre daha kuşatıcıdır. Fiziksel anlamda da üyeleri fazlaca engelleyici özellik sergileyen bu yapılara “total kurumlar” adı verilir. Goffman, total kurumları beş türe ayırır:

- 1) Engelli, yaşlı, yetim ve muhtaçlar gibi aciz ve zararsız insanların bakımı için kurulanlar,
- 2) Tüberküloz sanatoryumları ve akıl hastaneleri gibi kendilerine bakamayan ve istemeden de olsa topluma tehdit oluşturanlar için kurulanlar,¹⁴
- 3) Hapishaneler, ıslahevleri, esir kampları, toplama kampları gibi topluluğu topluluğa karşı kastî tehlikelerden korumak için kurulanlar,
- 4) Askerî kışlalar, gemiler, yatılı okullar, çalışma kampları, sömürgeci yerleşkeler gibi “işe benzeyen görevlerin daha iyi yerine getirilmesi için kurulduğu söylenen ve kendilerini yalnızca bu araçsal dayanaklar üzerinde meşrulaştıran kurumlar”,
- 5) Zaviyeler, tekkeler, manastırlar ve diğer uzlet mekanları gibi dinî inzivaya çekilme yerleri olarak tasarlanmış kurumlar (Goffman, 2023, ss. 16-17).

Görüldüğü üzere bu total kurum türlerinden dördüncüsü bizi diğerlerine göre daha çok ilgilendirmektedir; çünkü ileride inceleyeceğimiz “yatılı Kur’an kursları”, buradaki örneklerden en çok “yatılı okullar”la ilişkilidir.

Modern toplumda bireyler uyuma, eğlenme ve çalışma faaliyetlerini farklı yerlerde, farklı insanlarla ve çeşitli otoriteler altında, akılcı bir plana gerek kalmadan gerçekleştirirler. Oysaki total kurumlarda bu üç faaliyet aynı yerde ve tek bir otoritenin altında yürütülür ve benzer durumdaki kişilerle hep birlikte sürdürülür. Günlük etkinliklerin her aşaması detaylıca programlanmış olup bunlar resmi görevliler tarafından kurallar çerçevesinde

¹⁴ Total kurum olarak hastaneleri ele alırken Goffman’a eleştirel değerlendirmelerde bulunan bir çalışma için bk. (Jenkins, Burton vd., 2022).

dayatılır. Farklı zorunlu etkinlikler, kurumun resmi amaçlarını hayata geçirmek maksadıyla oluşturulmuş tek bir akılcı plana dönüştürülür (Goffman, 2023, ss. 17-18). Total kurumda kalan kişiler, gözetleyici ve/veya denetleyici personel tarafından idare edilirler. Dolayısıyla oradaki “kapatılmış kişiler”¹⁵ ile personel arasında bir uçurum bulunur. Kapatılanların dış dünya ile iletişimleri sınırlıdır. Personel ise dış dünya ile toplumsal anlamda bütünleşir. Kapatılanlar ile personel, birbirlerini ötekileştirirler. Goffman’a göre “bu kurumlar, kişileri değiştirmeye yönelik seralardır.” (Goffman, 2023, ss. 18-24). Kuruma kapatılanlar, geldikleri dünyada başka kültürlere sahiptirler. Onların kapatılma süresi uzadıkça hem dış dünyayla bağlantıları zayıflar hem de eski ortamlarında kazandıkları yetkinlikler ve alışkanlıklar kaybolmaya başlar. “İçeride olmak” ile “dışarıda olmak” arasında hep bir gerilim bulunur. Total kurumlar bu durumu insanları idare etmek için stratejik bir güç olarak kullanabilir.

Kişi “içeri” girdikten sonra eskiden alışageldiği benliği, strateji gereği alçaltılır ve küçük düşürülür. Total kurumlar, kişilerin alışageldikleri rol programlarını bozup eski rollerini kaybetmelerini sağlarlar. Bu amaçla kişilerin dış dünyadakilerle sosyal ilişkilerini de kısıtlayabilirler. Kişi kuruma kendi rızasıyla gelmişse zaten eski rollerini kısmen gözden çıkarmıştır; eğer dış dünyaya geri döne(bili)rse yaşadığı rol kayıplarını acı bir şekilde deneyimler (Goffman, 2023, s. 27). Total kuruma giren herkes tek tipleştirilerek “hizaya getirilir”. Kabul edilenler “kırpma” ya da “programlama” işlemine tabi tutularak yeniden biçimlendirilip kodlanırlar (Goffman, 2023, ss. 28-29).

Personel, kapatılmışlardan her zaman saygılı ve yumuşak başlı olmalarını bekler. Yeni gelenlerin (çömezler/çaylaklar) yeni ortama göre “sosyalleştirilerek” kuralları öğrenmeleri sağlanır. Adları kullanılmayarak ve tek tip kıyafet verilerek benlikleri devre dışı bırakılır; “kişisel tahrif”e maruz kalırlar. Kapatılmış kişiler aşağılamalara ve saygısızlıklara muhatap olurlar. Mahrem alanları çok kısıtlı hale gelir. Şahsi eşyalarının denetlenmesi de onların özel alanlarını ihlal eder. Dahası fiziksel kirlilikle ve hijyensizlikle karşılaşma ihtimalleri çok

¹⁵ Goffman, hangi türden olursa olsun total kurumlarda personel dışında yer alan ve o total kurumun kuruluş gayesinin kendileri üzerinde uygulandığı edilgen konumda kalanlar için “kapatılmış kişiler/kapatılmışlar/kapatılanlar (*inmates*)” ifadesini kullanmaktadır.

yüksektir. Goffman buna George Orwell'in yurttaki kirliliği gerçekçi bir şekilde betimlediği yatılı okul anılarını örnek vermektedir (Goffman, 2023, s. 38).

Toplumsal denetim, total kurumlarda fazlasıyla kısıtlayıcıdır. Bazen kapatılmış kişi, yetkililerin baskısından ve kısıtlamaların çepeçevre saran ağından hemen kaçamayabilir ve kendi başına yapabileceği çok basit bir iş için bile izin istemek zorunda kalabilir. Bu duruma genellikle "sıkı disiplin" adı verilir (Goffman, 2023, s. 52). Bütün total kurumlar için geçerli olmasa da bir kimse kendi iradesiyle bir total kuruma girdikten sonra pişman olup vaz geçebilir veya kendi iradesinden feragat edip orada kalabilir.¹⁶

Kurum, yoksunlaştırıcı süreçler uygulayarak kişinin kendi benliğine bağlılığını sarsar. Böylece "ayrıcalık sistemi" aracılığıyla bireyin kişiliği yeniden yapılandırılır.

Ayrıcalık sisteminin üç temel unsuru:

- 1) Kapatılmış kişinin davranışlarını düzenleyen resmi kurum kuralları. Bu kurallar, kişinin gündelik rutinlerini kuruma göre uydurur.
- 2) Kapatılmış kişilere personele itaat etmeleri karşılığında açıkça tanımlanan az sayıda "ödül" ya da "ayrıcalık". Bu mükâfatların çoğu, kişinin önceki serbest hayatında yapabildiği şeylerdir. Bu küçük ayrıcalıklar etrafında bir dünya inşa etmek, kapatılmış kişi kültürünün belki de en önemli özelliğidir.
- 3) Kuralların ihlali durumunda ayrıcalıklardan mahrumiyet cezası. Total kurumlardaki cezalar, sivil dünyadakilerden daha ağırdır.

Ayrıcalık sistemiyle ilgili bazı özel nitelikler:

- 1) Cezalar ve ayrıcalıklar, total kurumlara özgü örgütlenme şekilleri sunarlar. Uygulanan cezalar, genelde sivil dünyada hayvanlara ve çocuklara uygulanır.
- 2) Bazı eylemler, total kurumdaki kalış süresini artırabilir veya azaltabilir.
- 3) Kapatılmışların davranışlarına göre onların çalışma ve uyuma yerleri değiştirilebilir ya da onların başına ceza olarak belli personeller verilebilir (Goffman, 2023, s. 62).

¹⁶ Bu çerçevede Kur'an kurslarında öğreticilik yapanların yine Kur'an kursu mezunlarından olması normaldir. Makalemizin dördüncü başlığında bu konuya tekrar dönülecektir.

Goffman'ın katılımcı gözlemlerle total kurumlarda tespit ettiği ve konumuzla ilgili bir başka kavram “ikincil ayarlamalar”dır. “Bu, personeli doğrudan zorlamayan ancak kapatılmış kişilerin yasak tatminlere ulaşmalarına ya da izin verilen tatminleri yasaklanmış araçlarla elde etmelerine göz yumulan pratiklerdir.” (Goffman, 2023, s. 65). Dalavereler, bir işin yolunu yordamını bilme, görmezden gelme, hileler, anlaşmalar ve içeriden bağlantılar kurma davranışları bu tür uygulamalardır. İkincil ayarlamalar sayesinde kapatılan kişi kısmen de olsa “başına buyruk”luğunu ispatlamış olur ve bazen bunlar kişi için bir sığınak veya teneffüs işlevi görür.

Kuruma kapatılanlar, aralarında ortak değerler geliştirip dayanışma içine girebilirler. Nitekim kuruma yeni gelen kişi, ilk zamanlar diğer kapatılmışlara yönelik olumsuz bir tutum içindeyken zamanla onların da ‘sıradan iyi insanlar’ olduklarını fark eder, onları kabullenir ve aralarına dahil olur. Kapatılanlarda dış dünyaya karşı öfke ve kendilerine yönelik adaletsizlik duygusu artar. Böylece “içerisi” ile “dışarı” arasındaki uçurum da büyümüş olur. Bazen kapatılmışlar, aralarında bir dayanışma oluşturarak slogan atma, yuhalama, tepsiye vurma, yemeği topluca reddetme veya küçük kundaklamalar gibi eylemlerle kitlesel bir meydan okuma yaratabilirler. Bu tür durumlarda, aralarındaki dostluk ve ahbaplık daha da güçlenebilir. Ancak, zaman zaman aralarında düşmanca tavırlar da yaşanabilir (Goffman, 2023, ss. 69-70).

Goffman, kapatılmış kişilerden bazılarının özgür kalmak istemeyip kurumda yaşamaya devam etmeyi tercih edebileceğini belirtir ve kapatılanların total kurum hayatından sonra hayatlarında nasıl bir değişim meydana gelebileceğini merak ederek “kapatılmış kişi total kurumdan salıverilirse ne olur” sorusunu sorar. Dışarı çıkan kişi özgürlüğün tadını çıkarır ve zamanla normal hayata uyum sağlar. İçinden çıkılan yer okul veya isteyerek içinde bulunulan bir yer ise oradan çıktıktan sonra gurur duyar. Ama eğer orası hapisane veya akıl hastanesi gibi bir yer ise artık çıkan kişi “damgalanmış”¹⁷ olur ve ötekileştirilebilir (Goffman, 2023, ss. 82-83). Bu noktada kapatılan kişinin total kurumu nasıl bir yer olarak

¹⁷ Goffman'ın toplumda “damgalanmışlık” üzerine yazdığı başyapıt için bk. (Goffman, 2022a)

algıladığı da önemlidir. Eğer kaldığı yer yatılı okul olduğu halde kişi orayı bir hapishane gibi düşünüyorsa, çıktığında kendisini “damgalı” hissedebilir.

Goffman’ın total kurum kavramını farklı açılardan irdeleyen Davies ise bir kurumun “total kurum” olması için 3 özelliğe sahip olması gerektiğini belirtir. Bunlar:

- 1) Kurumun açıklık ya da kapalılık derecesi,
- 2) Kurumun -belirsizlikler içerse de- açık resmî bir amaca sahip olması,
- 3) Kapatılmışların algıladığı şekliyle personelin uyguladığı baskın uyum sağlatma yolları (Davies, 1989, s. 83).

Davies’e göre bu özellikleri taşıyan her total kurumun totallik derecesi aynı değildir. Bazı total kurumlar diğerlerine göre *daha total* olabilirler (Davies, 1989, s. 84). Dolayısıyla bir kurumun total bir kurum olup olmadığının yanı sıra total bir kurum ise *ne kadar total* olduğunun da sorgulanması gerekebilir. Davies’in bu tasnifi yapmasının amacı, Goffman’ın total kurum analizindeki belirsizlikleri bertaraf edip kavramı daha net ve anlaşılır hale getirmektir. Davies’in total kurum analizlerine yaptığı bu katkı bizim için de önem arz etmektedir. Nitekim yatılı Kur’an kurslarının total kurum olup olmamasını tartışırken “ne kadar total?” sorusu, çalışmamızın da önünü aydınlatacaktır.

Goffman, total kurumlara dair analizlerinde sadece kapatılmışlardan bahsetmez, aynı zamanda bu kurumlarda çalışanları da inceler. Bazı total kurumlarda kapatılmışlar olsun, personel olsun herkesin aynı zorluklara maruz kalması mümkündür. Örneğin yatılı okullarda hem öğrenciler hem öğretmenler hem de idari personel benzer şartlarda yaşamaktadırlar.¹⁸ Yani Goffman’a göre bir total kurumda ikili bir hiyerarşi vardır: Personel ve kapatılanlar. Kurumun açıklık ve kapalılık derecesine dair bilinmesi gereken iki husustan birincisi, kapatılan kişilerin kuruma istemeden/gönülsüz mü geldikleri yoksa seçerek/gönüllü mü geldikleri ve kuruma girdikten sonra kendi istekleriyle kurumdan çıkıp çıkamayacaklarıdır. Nitekim total kurumlara girenlerin bir kısmı gönüllü, bir kısmı yarı-gönüllü, bir kısmı da

¹⁸ Bir total kurum olarak kiliseye bağlı yatılı okullarda da durumun benzer olduğuna dair bk. (McGuire, 2006, s. 50).

gönülsüz gelmektedirler (Goffman, 2023, s. 130). İkinci husus, total kurumları homojenlikten uzaklaştıran bir özellik arz eden iç hiyerarşinin statüler arasında değişikliğe açık olup olmadığıdır. Yani, örneğin “kapatılan” statüsündeki bir kişinin, uğraşp çabalayarak “personel” olup olamayacağıdır. Her total kurum, bu statü çıkışlarına (ya da yukarı yönlü dikey hareketliliğe) açık değildir. Örneğin, kibbutzlar (Gökalp Yılmaz, 2020), kereste kampları veya ticarî gemiler gibi açık total kurumlarda girip çıkmak serbesttir ve hiyerarşideki bütün statüler en azından kâğıt üzerinde herkese açıktır. Ancak, bir akıl hastanesinde yatan bir hasta, hastanede yatarken çaba göstererek psikiyatrist olamayacağı gibi; hapishanedeki bir mahkûm da çok çalışıp gardiyan olamaz. Davies’e göre açık ve kapalı total kurumların arasında yer alan “ara” total kurumlar da olabilir. Örneğin manastırlar ne tam açık ne tam kapalı total kuruma örnek verilebilir. Yatılı okullar da Davies’e göre açıklık-kapalılık derecesi bakımından aynı manastırlar gibi “ara total kurum” sayılmalıdır (Davies, 1989, s. 86).

Açıklık-kapalılık derecesinden sonra gelen özellik total kurumların “amaç”larıyla ilgili demiştik. Davies, total kurumları amaçlarına göre üçe ayırmaktadır: Kapatılanların toplumdan tecrit edilmesi gibi kendi içerisinde bir gayesi olan total kurumlar, ekonomik veya askerî anlamda hariçî faydacı görevleri olan total kurumlar ve insanları dönüştürüp eğitmeyi hedefleyen total kurumlar. Davies’e göre yatılı okullar üçüncü alt kategori olan “insanları dönüştürüp eğitmeyi hedefleyen” total kurumlardır (Davies, 1989, s. 88).

Davies’in total kurumlara yönelik üçüncü özelliği olan “personelin uyguladığı baskın uyum sağlatma (itaat) yolları” da Etzioni’ye atıfla kendi içinde üçe ayrılmaktadır: Zorlayıcı, ücretli ve normatif. Davies yatılı okulları “normatif” kategorisinde değerlendirmektedir (Davies, 1989, s. 90).

Goffman’ın total kurumları anlattığı *Tımarhaneler*’in ilk bölümü, kitabın adından da anlaşılacağı üzere temelde akıl hastanelerindeki sosyal durumu ön planda tutmaktadır. Fakat Goffman total kurumlar kavramını sadece akıl hastaneleri için değil, daha önce de bahsettiğimiz gibi, hapishaneler, yatılı okullar, sanatoryumlar gibi pek çok örneği de içine alacak şekilde kullanmaktadır. Biz de buraya kadarki ifadelerimizde Goffman’ın total kurum anlatımının özellikle bizi ilgilendirebileceğini düşündüğümüz kısımlarına odaklandık. Yani

örneğin Goffman'ın spesifik olarak akıl hastaneleri veya hapishanelerle daha ilgili anlatımlarını ikinci planda bırakarak ileride ele alacağımız yatılı Kur'an kurslarıyla ilişkilendirdiğimiz yatılı okullara dair söylem ve örneklere yoğunlaştık.

2. Total Kurum Olarak Yatılı Okullar

Bir total kurum olarak yatılı okulları incelerken Goffman'a dayanarak fikirlerini ortaya koyan bir araştırmacı olan Finnan'ın görüşleri, ileride yatılı Kur'an kurslarını ele alırken işimize yarayabilir. Finnan, yatılı okullara dair dört temel özellik öne sürmektedir:

1) *Okulun öğrencilerin kimliğini ve isteklerini şekillendirmedeki rolü:* Yatılı okulların öğrencilerin kimliklerinin oluşumunda ve onların motivasyonlarını desteklemedeki gücü çok fazladır. Okul kültürü, öğrencilere belirli davranış, tutum, inanç ve değerleri aşılar. Ayrıca okul, öğrencileri kurumsal hedeflerine ulaştırma (Graham, 2012, s. 467) ve onlar için ideal bir gelecek hazırlama yolunda çaba harcar.

2) *Toplumdan tecrit:* Öğrenciler, yatılı okullarda hem dersle ilgili hem de ders dışı etkinliklere katılır, dinlenir, yemek yer ve uyur. Okul, öğrencileri dünyadan izole etmek suretiyle onların her türlü faaliyetleri ve eğitimleri üzerinde bütüncül ve kapsayıcı bir etkiye sahip olur. Okulun değerleri ve misyonu, artık dış etkilerden uzak kalan öğrencilerin kendi bakış açıları haline gelir.

3) *Seçim ve sadakat, yani okula devam etme ve orada yatılı kalma konusunda öğrencinin gönüllü ve istekli olup olmaması:* Çocuklarını yatılı bir okula gönderen aileler, çoğunlukla o okulun çocukları için en iyi seçenek olduğunu umarak böyle bir tercihte bulunurlar ve fedakarlıklar yaparlar. Bazı aileler ve çocuklar için ise yatılı okul "zorunlu" bir tercihtir ve geleceğe dair bazı ideallere ulaşmanın yegâne yolu yatılı okuldan geçmektedir.

4) *Gündüzlü ve yatılı okullarda düzenin korunmasına yönelik sistemler:* Düzeni koruyan sistem, yatılı okulda öğrencilerin ve çalışanların, geçici bir süreliğine de olsa, bütün hayatlarını kapsayabilir. Özellikle öğrenciler tam zamanlı bir etki altındadırlar ve onların okulun beklenti ve kurallarına her daim uymaları beklenir. Yatılı okulların düzeni sağlama tarzları kurumdan kuruma farklılık gösterir. Bazıları öğrencileri aşağılama ve küçük düşürme yolunu tercih ederken diğerleri öğrencilerin okulun geleneğini ve mirasını

sahiplenmelerine güvenebilir. Bir kısım kurumlar da -hedefleri ve yolları gerçekçi olsun veya olmasın- kurumsal dönüşüm projelerini izleyebilirler (Finnan, 2020, ss. 31-32).

Total ve total olmayan kurumlar üzerine yapılan çalışmalara dair eleştirilerde bulunan McEwen ise konuya Finnan'dan biraz daha detaylı bakmakta ve total kurumların -kimisi Finnan'ın ortaya koyduğu özelliklerle kesişen- yedi boyutundan bahsetmektedir:

- 1) “Dışarı”yla sosyal ilişkinin önünde engellerin bulunması,
- 2) Gönülsüz üyelik,
- 3) Bürokratik yapı,
- 4) Öğrencilerin kurum tarafından gözetilmesi,
- 5) Kurumsal hiyerarşideki gruplar arasında mesafe,
- 6) Kurumun hedefleri ve uygulamaları üzerinde uzlaşma derecesi,
- 7) Hiyerarşik otorite yapıları (McEwen, 1980).

Bu 7 boyutun çoğunun yatılı okullar için geçerli olduğu kabul edilebilmekle birlikte “dışarıyla sosyal ilişkinin önünde engellerin bulunması” ve “gönülsüz üyelik” maddelerinin durumu tartışılabilir. Örneğin günümüzdeki internet ve akıllı telefonlar gibi iletişim teknolojileri düşünüldüğünde “dışarı” ile sosyal ilişkilerin önünde pek engel kalmadığı hemen söylenebilir. Yine de yatılı okulların dışarıyla her istendiğinde rahatlıkla sosyal ilişki içine girilmesine sıcak bakmayacağını göz önünde bulundurmalıyız. Yatılı okul bina veya kampüslerinin etrafını çevreleyen ağaç veya duvar gibi fiziksel ayırıcıların da bu “tecrit”i simgelediği kanaatindeyiz. Ağırlıklı olarak ortaokul ve lise çağındaki öğrencilerin kaldığı yatılı okullarda giriş çıkışların, bir hapisane veya akıl hastanesi kadar olmasa da, herhangi bir eğitim kurumundaki giriş çıkışlardan daha farklı olduğunu belirtmek gerekir. Ayrıca McEwen'in yedi boyutu ve Finnan'ın 4 özelliği içinde yer alan “gönülsüz/isteksiz üyelik” meselesiyle ilgili olarak öğrencilerin kaçta kaçının bir yatılı okula gönülsüz gittiğinin de araştırılmasında fayda vardır.¹⁹

¹⁹ Öğrencinin gönülsüz katılımının da yer aldığı pek çok sebep üzerine bir çalışma için bk. (Şekerci & Çakmak, 2023).

Yatılı okulları diğer eğitim kurumlarından ayıran en önemli özelliklerden biri hem öğrencileri hem de personeli kapsamıdır. Yatılı okulların, üyelerinin yaşamlarını diğer okullardan daha fazla kapsayıcı olması, onların total kurum sayılabileceğinin ilk kanıtıdır. Bu durumu vurgulayan ve total kurum olarak kiliseye bağlı yatılı okulları inceleyen bir araştırmacı olan McGuire, yatılı okulların hem öğretmen hem öğrencilerin deneyimlerinin bütününe nasıl hitap ettiğini şöyle detaylandırmaktadır:

- 1) Yemek yeme, uyuma, oyun oynama, ders çalışma gibi tüm faaliyetler aynı mekânda gerçekleşir,
- 2) Herkes bu faaliyetlere birlikte katılır,
- 3) Bu faaliyetler için disiplinli bir program vardır ve sıkı bir şekilde takip edilir,
- 4) Tüm faaliyetler kurumun misyonunu devam ettirmek üzerine tasarlanmıştır (McGuire, 2006, s. 51).

Yatılı okullar, diğer eğitim kurumlarından farklı olarak çeşitli özelliklere sahiptir. “Yatılı okulların ne farkı var?” sorusuna cevaben, öğrenciler için tam bir yaşam deneyimi sağlayan, günde 24 saat, haftada yedi gün süren bir hayat sundukları ifade edilebilir. Bu kapsamlı deneyimi sağlayan öğretmenler ve personel aynı zamanda bu deneyimin bir parçası olarak yer alırlar. Nitekim çalışanların da öğrenciler gibi bu kurumlarda 7/24 kalmaları ve sadece kalmaları değil “çalışmaları” da söz konusudur. Bu çalışma saatleri, personelin özgürlüğünü kısıtlamaktadır. Şüphesiz, bu deneyim yatılı olmayan okullara kıyasla daha kapsamlıdır. Goffman, total kurumların doğasını “kuşatıcı” olarak tanımlamıştır ve yatılı okulların hem öğretmenler hem de öğrenciler için “her şeyi kuşatıcı” doğası, literatürde sıkça vurgulanmaktadır. Yatılı okullar, diğer eğitim kurumlarıyla aynı amaçlara sahip olsalar da “farklı zaman ve mekân boyutlarında faaliyet gösterirler.” Bu boyutlar, daha “yoğun” bir ortam yaratma eğilimindedir. Bu yoğun ortamın nedeni yatılı okulların “son derece kuralcı” ve “titizlikle organize edilmiş” doğasıdır. Çoğu yatılı okulda, günlük faaliyetler sıkı bir şekilde planlanır. Yalnızca sınıf etkinlikleri değil, yemek, oyun zamanı, çalışma zamanı gibi tüm aktiviteler de bu planlamaya dahildir. Ayrıca birçok okulda, okul üyelerinin davranışları, kıyafetleri, fiziksel hareketleri ve hatta cinsellikleri de sıkı bir şekilde kontrol edilmektedir. Bu gibi pek çok nedenden dolayı, yatılı okulların ortamları genellikle “total”

veya “yoğun” olarak tanımlanmaktadır. Bu yönleriyle yatılı okullar, total bir kurumun özelliklerini barındırmaktadır (McGuire, 2006, ss. 52-53).

Acaba Goffman’ın total kurumu durumundaki yatılı okul dinî bir hüviyete sahipse ne olur? Şüphesiz, o durumda işin içine maneviyat da girecek, hem öğrencilerin hem de öğretmenlerin derunî yaşamlarının düzenlenmesi meselesi önem kazanacaktır. Bir kurum, barındırdığı insanların kıyafetlerinden, yeme, dinlenme ve çalışma zamanlarının planlanmasına, hatta maneviyatlarını düzenlemeye kadar gidiyorsa total bir kurum olduğu yönünde şüpheye mahal bırakmayacaktır. Öyleyse yatılı Kur’an kursları gibi dinî yatılı okullar incelenirken yatılı okulun total kurum oluşunun yanı sıra maneviyat unsurunu da göz önünde bulundurmak gerekecektir. Yatılı bir dinî okulda manevî meseleler, kurumun misyonunun bir parçası olacaktır. Dolayısıyla manevî kapsayıcılık meselesi sadece öğrenciler değil, öğretmenler ve kısmen diğer personel için de geçerlidir. Öğrencilere manevî değerleri aşılacak olanlar, öncelikle kurumun öğretmenleridir. Dinî bir yatılı okulda öğretmen olmakla başka bir eğitim kurumunda öğretmen olmak aynı şey değildir. Çünkü dinî bir yatılı okulda öğretmenlerle öğrencilerin ders dışında da dinî ve manevî değerler bakımından tam bir entegrasyon ve uyum içinde olması beklenir. Öğretmenler ders içinde ve dışında, hafta sonlarında, akşam dinlenme saatlerinde vs. de öğrencilerden sorumlu oldukları için personelin özel hayatı ile okul hayatını birbirinden ayıran çizgiler belirsizleşmiştir. Yatılı okul personeli olmak zordur ve genellikle buralarda çalışmak sadece bir “iş” değil, bir hayat tarzı haline de gelebilmektedir.

Şu durumda dinî bir yatılı okul personelinden tam bir dinî/manevî bağlılık beklenmesini doğal karşılamak gerekir. Çünkü bu kurumlarda çalışanların öğrencilere davranış, tutum ve yaşam tarzı gibi hususlarda rol model olması umulur. Bu noktada öğretmenlerle öğrenciler arasındaki etkileşim ve iletişim daha da önem kazanmaktadır. Öğretmenlerin ve personelin öğrencilerle hem sınıf içinde hem de sınıf dışında etkileşim içinde olması beklendiğinden ve bu etkileşim yemek yeme, eğlenme ve ibadet etme gibi konularda “7/24” gerçekleşebildiğinden, yatılı okul hayatı personel için her şeyi kapsar. Dinî bir okulda bu etkileşimler maneviyatın paylaşıldığı, iletildiği ve hayata geçirildiği araçlar olarak öne çıkar (McGuire, 2006, ss. 57-58).

3. Yatılı Kur'an Kursları

Bu yazı çerçevesinde Goffman'ın "total kurum" anlayışının "yatılı okullar"a dair kısmına odaklanacağımızı belirtmiştik. Genelde total kurumların, özelde yatılı okulların barındırdığı kişileri çoğunlukla dış dünyadan kopartan, onları korkutan, belki de aşağılayan baskıcı kurumlar oldukları yönünde düşünmeye sevk eden bir eğilimden bahsedilebilir. Nitekim total kurumlardaki yaşamın destek, karşılıklı saygı ve umut yerine asimilasyonu, baskıyı, tecrit etmeyi ve zorla kurumsallaşmayı gerektirdiğini varsaymak yönünde yaygın bir kanaat vardır (Finnan, 2020, s. 29; McEwen, 1980). Bahsi geçen eğilim ve kanaatlerin *sebepleri* üzerinde ayrıca durulması gerekmektedir; ne var ki bu çalışmanın sınırlarını aşacağından dolayı o tartışmaya girilmeyecektir. Acaba yatılı Kur'an kursları da total kurum mudur ve onlar için de bu varsayımlar geçerli midir? Bu sorulara cevap vermeden önce yatılı Kur'an kurslarının ne olduklarından bahsetmeliyiz.

Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği Madde 4-e'ye göre "Kur'an kursu: Kur'an-ı Kerim okumak, anlamını öğrenmek, hafızlık yapmak ve din eğitimi almak isteyen vatandaşlara verilen eğitim ve eğitim yerini" ifade etmektedir (Diyanet İşleri Başkanlığı, t.y.-c). Bu tanım hem gündüzlü hem yatılı her türlü Kur'an kurslarını içermektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönergesi Madde 4-j'ye göre "Yurt ve pansiyon: Kur'an kursu öğrencilerinin barınma, beslenme ve bu Yönergede belirtilen diğer sosyal ihtiyaçlarının karşılandığı yeri" ifade etmektedir (Diyanet İşleri Başkanlığı, t.y.-b). Görebildiğimiz kadarıyla "Kur'an kursu" ile "yatılı"lığı ifade eden "yurt ve pansiyon" ibareleri, ilgili yönetmelik ve yönergelerde aynı maddelerde ve yekpare değil, farklı yerlerde geçmektedir. Bununla birlikte gerekli bilgiyi muhtevadan çıkarmamız mümkündür. Ayrıca buralarda görev yapan eğitici personele yine aynı resmi yönetmelik ve yönergelerde "öğretici" dendiğini de ifade etmeliyiz. İlgili yönergenin 5. Maddesi, Kur'an kurslarını dört gruba ayırmakta, A ve B gruplarını "yatılı" sınıfına, C ve D gruplarını "gündüzlü" sınıfına almaktadır. Yurt binalarında hem öğrenciler hem de öğretmenler için kalınacak odalar, yataklar, yemekhaneler, tuvaletler, banyolar ve bunlara dair teknik her türlü detay, ilgili yönergede yazılıdır. Yurtlara giriş ve çıkış saatleri idare tarafından belirlenmiş olup, öğrencilerin etüt, yemek ve yatış saatleriyle yurt kapanış saatlerine riayet

etmeleri mecburi tutulmuştur (Madde 12). Yurt ve pansiyonlarda öğreticilerin tutacakları gece nöbetlerine dair detaylar da belirtilmiştir: Madde 17'ye göre yatılı Kur'an kurslarında nöbet, yurt ve pansiyonda kalmamak şeklinde tutulur. Madde 18'de de nöbetçi öğreticinin görevleri net bir şekilde belirlenmiştir. Madde 19'da ise öğrencilerin "evci çıkma"ları ve yurttan çıkış izni almalarına yönelik şartlar şöyle belirtilmiştir:

"MADDE 19 - (1) Öğrenciler tatil günlerinde, kendi evlerine veya yasal temsilcisinin muvafakat ettiği kişilerin yanına evci çıkabilirler. Öğrencilerin evci çıkması, yurt ve pansiyon yöneticisinin, yöneticinin olmaması halinde ise nöbetçi öğreticinin iznine bağlıdır.

(2) Evcı çıkacak öğrencilerin velilerine önceden bilgi verilir. Kursa dönüşlerinde ise yanında kalınan kişi tarafından, evde kaldıklarına dair imzalanmış bir belgeyi yurt ve pansiyon yönetimine vermeleri zorunludur.

(3) Öğrenciler, velilerinin yazılı izni olmaksızın geceyi yurt ve pansiyon dışında geçiremezler. Aksine hareket edenler hakkında bu Yönergenin disiplin hükümleri uygulanır.

(4) Sosyal, kültürel ve sportif faaliyetler için öğrencilere (18 yaşından küçüklerin velilerinden muvafakat alınmak kaydı ile) yurt ve pansiyon yöneticisi izin verebilir."

Görüldüğü gibi öğrencilerin yurttan evci çıkmaları oldukça sıkı kurallara bağlanmıştır. Öğreticinin görevleri de üç farklı statüde (Kur'an kursu öğreticisi, Kur'an kursu uzman öğreticisi ve Kur'an kursu başöğreticisi) detaylı olarak Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliği Madde 37, 38 ve 39'da (Diyanet İşleri Başkanlığı, t.y.-a) ve Yurt ve Pansiyonlara dair yönergenin 24. Maddesinde kayıt altına alınmıştır. Bu maddelere göre Kur'an kursu öğreticileri, kendilerine verilen her türlü eğitim-öğretim görevlerini Diyanet'in yaygın din eğitimi anlayışına göre yerine getirir, kursun temiz ve düzenli tutulmasını sağlar, öğrencilerin ilgi ve yeteneklerinin geliştirilmesine rehberlik eder, nöbet tutar, kurs yöneticisinin talimatlarına göre izin kullanabilir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın konumuzla ilgili yönetmelik ve yönergelerinden anladığımız kadarıyla yatılı Kur'an kurslarında bulunan öğrenciler ve personelin, Goffman'ın total

kurumlar için dediği gibi (Goffman, 2023, s. 52) orada “kapsayıcı”, “kısıtlayıcı” ve “disiplinli” bir hayat sürmesi beklenebilir. Öğrenciler öğreticilerle devamlı etkileşim halindedirler ve günlerinin tamamını kurslarında geçirmektedirler. Ne var ki bu nitelikteki bir yaşam, herkese uygun gelmeyebilir. Nitekim bazı öğrencilere bu hayat “sıkıcı” gelmekte ve bu “monoton” işleyişe dayanamayanlar Kur’an kurslarını terk edebilmektedirler. “Yatılı Kur’an kursu terki” üzerine yapılan bir araştırma (Şekerci & Çakmak, 2023) bize bu konuda sahadan nitel ve fenomenolojik veri sunmaktadır. Şekerci ve Çakmak, öğrencilerin Kur’an kursunu terk sebeplerini 4 başlık altında gruplandırmışlardır: Öğreticiden, öğrenciden, aileden ve kurstan kaynaklanan sebepler. Her birini detaylarıyla çözümleyen çalışma, kurstan kaynaklı terk sebeplerinden bahsederken hafızlık yapılan yatılı Kur’an kurslarının, öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalmalarından dolayı öğrencilerin kursu terk ettiklerini ifade etmektedir. Kendileriyle mülakat yapılan öğrenciler, kursu terk etme sebepleri arasında kurs donanımındaki eksiklikleri ve bu eksikliklerin sebebiyet verdiği durumları dile getirmişlerdir. Ayrıca resmî tatiller hariç öğrencilerin sürekli kursta kalmalarının yanı sıra hafızlık eğitiminin tekdüze ve “rutin” hale gelmesi, öğrencilerin sıkılıp bunalmalarına yol açabilmektedir. Kursu terk eden bir öğrencinin şu ifadesi durumu gayet net biçimde gözler önüne sermektedir: “Kursta biraz özgürlük olması lazım. Cezaevi gibiydi. Kursta girince cezaevine girmiş gibi hissediyordum. Bunun değişmesi lazım.” (Şekerci ve Çakmak, 2023, ss. 383-384)

Bu “sıkıcı” durumun düzeltilmesi adına resmi düzenlemeler mevcuttur.²⁰ Bununla birlikte öyle anlaşılıyor ki uygulamalardan, uygulayıcılardan veya başka sebeplerden kaynaklanan yetersizlikler görülebilmektedir.

4. Yatılı Kur’an Kurslarının Total Kurum Olup Olmamasına Dair Bir Pilot Çalışma

Bugüne kadar yatılı Kur’an kurslarının Goffman’ın total kurum kavramı ile ilişkisinin kurulmasına dair bir çalışmanın bulunmaması, bu konu üzerinde kalem oynatmayı

²⁰ Öğrencilerin hafızlık eğitimi dışında çeşitli sosyal etkinlikler ve sportif faaliyetler gerçekleştirmelerine imkan tanıyan resmi düzenlemeler için bk. (DİB Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü & Hafızlık Eğitimi Daire Başkanlığı, t.y., s. 15)

zorlaştıran bir etkendir. Konunun hem kuramsal hem empirik olarak daha derinlemesine araştırılması gerekmektedir. Biz de ileride yapılacak nitel saha araştırmalarına zemin hazırlamak amacıyla bu makale çerçevesinde fenomenolojik bakış açısıyla bir pilot çalışma gerçekleştirdik. Bilindiği gibi nitel araştırmalarda pilot ve açılımlayıcı çalışmalar; fikirleri, yöntemleri ve olası sonuçları araştırıp test etmek için tasarlanırlar. Ön açılımlayıcı çalışmalar olmadan tasarımların pek çok yönü belirlenmemektedir. Netleştirilmesi gereken kavramlar varsa pilot bir çalışma tasarlanması faydalı olacaktır (Maxwell, 2022, ss. 66-67; Sertel & Günbayı, 2021, s. 117). Biz de bu gereklilikten hareketle, birbirlerinden farklı şehirlerde yatılı Kur'an kursu deneyimine bizzat sahip olan, 45-50 yaş aralığında, ilahiyat öğretim üyesi 3 katılımcıyla görüştük. Makalemizin bundan önceki kısımlarında elde ettiğimiz veriler, sorduğumuz sorulara rehberlik etmiştir. Böylece buraya kadar öncelikle Goffman'ın, daha sonra onun total kurum kavramsallaştırması üzerine yorum ve değerlendirmelerine başvurduğumuz Davies, Finnan, McEwen ve McGuire'in bu makalede ele aldığımız görüşleri merkeze konumlandırıldı. Kavramsal zeminden hareketle oluşturduğumuz sorulara katılımcıların verdikleri cevaplar, her ne kadar o konudaki genel kanaat anlamına gelmese de, okuyucuya ve bu konuda araştırma yapmak isteyenlere bir fikir verecek ve ileride yapılacak çalışmalara katkı sağlayacaktır. Katılımcıların kimliklerini gizlemek amacıyla onlara atıfta bulunurken A, B ve C kodları kullanılmıştır.

Total kurum kavramsallaştırmasını yatılı Kur'an kurslarına uyarlayarak oluşturduğumuz ilk sorumuz, hem Goffman (2023, ss. 17-18), hem de Davies'e (1989, s. 78) dayanarak sorduğumuz "Yatılı Kur'an kursunda her işin bir arada, kapsayıcı ve tek otorite altında yürütüldüğü doğru mu? Orada 'resmi olarak yönetilen bir yaşam döngüsü' var mı?" olmuştur. Katılımcıların üçü de bu soruya olumlu cevap vermişlerdir. Katılımcı B, bu konuyu şöyle özetlemiştir:

"...bütünlüklü bir yaşam döngüsünün olduğunu söylemek mümkün. Yani günün başlangıcından, gün içerisindeki işlemlere ve günün sonunda yapılacak işlemler, gece dinlenme zamanının tespiti ve bunun süresi, sabah kalkış ve yeni gün döngüsünün başlangıcı. Tüm bunlar belki görünürde tek bir otorite tarafından yürütülmüyor ama bütünlüklü olarak tek bir otoritenin veya bir ortak aklın farklı alt otoritelere yetkinin devredilerek belli program çerçevesinde sonuna kadar

takip edildiği, yürütüldüğü ve bunun da başı sonu belli, çok da esnetilme imkânı olmayan bir döngü olduğunu söyleyebiliriz.”

İkinci sorumuz total kurum kuramcılarına dayanmadan, ama “total”lik ile negatif ilişkisellik içinde olduğu düşüncesiyle “Yatılı Kur’an kursundaki öğrencilerin “özerk”likleri ve “bağımsız”lıkları hakkında ne düşünüyorsunuz? Öğrenciler “birey” olarak varlıklarını ortaya koyabiliyorlar mı?” şeklinde soruldu. Katılımcılar bu soruya yine ittifakla ama bu sefer -beklendiği üzere- olumsuz cevap vermişlerdir. Bu hususu açmak adına Katılımcı C’nin şu ifadelerine bakılabilir:

“Öğrenciler birey olarak varlıklarını çok az sürdürebiliyorlar, çünkü birtakım yasaklar var. Örneğin bizim okuduğumuz zamanlarda onların belirlediği kitapların dışında kitap okumamak, hatta hafızlık yapıyorsan hafızlık dışında hiçbir şeyle ilgilenmemek, ilgiyi dağıttığı için kitaptır, romandır, başka hususların hepsi yasaktı. Dolayısıyla kişinin kendini geliştirmeye yönelik birey olarak varlığını sürdürmesi pek mümkün değil.”

Üçüncü olarak Goffman’a (2023, ss. 18-24) dayalı oluşturulan “Yatılı Kur’an kursunda öğrencilerin gözetleyici/denetleyici personel tarafından yönetilmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?” sorusuna katılımcılar farklı açılardan cevaplar vermişlerdir. Örneğin Katılımcı A, soruda bahsedilen durumu şöyle yorumlamıştır: “Öğrencilerin sistemli olarak eğitilmesi için olumlu; formasyon ve çocuk gelişimi bilgisi olmadan bağıra çağıra bu işi yapmak olumsuz.”

Katılımcı B, üçüncü soruyla ilgili olarak konuya temkinli yaklaşmakta, öğrencilerin faydası için bir kontrol mekanizmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Ayrıca bir denetleme olmadan kurumun hedeflerine ulaşmasının da mümkün olamayacağını belirtmektedir. Katılımcı C de A gibi denetlemenin belli şartlar altında olduğu takdirde faydalı olabileceğini, ama öğreticilerin pedagojik formasyon eksikliğinin birtakım sıkıntılara yol açabildiğini ifade etmektedir.

Katılımcılara dördüncü soru olarak Goffman'a (2023, s. 27) dayanmak suretiyle “‘İçeride’ olma süresi uzadıkça toplumdan kopma artıyor mu?” sorusu sorulmuştur. Katılımcı A, toplumdan kopmanın yatılı Kur’an kurslarına mahsus olmayıp çağın hastalığı olduğunu, ama kursların “total” yapısından kaynaklı bir kopuşun da görmezden gelinemeyeceğini ifade etmektedir. Katılımcı B ise öğrencilerin kurslara gönderildiği onlu yaşların ilk yarısının pedagojik açıdan çok erken ve orada kalınan sürenin uzun olduğunu düşünmektedir. Katılımcı C de -kuruma göre değişen- 3-6 yıllık bir total eğitimin toplumdan ciddi anlamda kopukluğa sebebiyet verdiğini vurgulamaktadır.

Beşinci soru Goffman'a (2023, s. 27) dayanarak, yatılı Kur’an kurslarında öğrencileri küçük düşürme ve aşağılamanın olup olmadığını sormaktadır. Katılımcı A, personel-öğrenci arasındaki duruma değinmemiş, öğrenciler arasında küçük düşürme ve aşağılamanın söz konusu olduğunu söylemiştir. Katılımcı B'nin cevabı dikkat çekicidir:

“...özellikle bu kurumlardaki görevlendirilenlerin niteliklerinin yeterliliğinin sorgulanacağı düzeyde eğitimlerinin olması sebebiyle burada hem çocukların birbirlerini aşağılamaları, birbirilerine zarar vermeleri, psikolojik baskı uygulamaları olduğu gibi yetkililerin de çok sıklıkla başvurdukları bir kendilerini rahatlatma yöntemi mi diyeyim veya kontrol yöntemi mi diyeyim, kullandıkları bir yöntem olduğunu söyleyebilirim küçük düşürmenin, aşağılamanın.”

Katılımcı C bu konuya biraz farklı bir açıdan bakmakta ve yatılı Kur’an kurslarında küçük düşürme ve aşağılamanın var olduğunu, ama bunun kasıtlı veya bilinçli yapılmadığını, orada çalışanlar için eğitimin rutininin veya normalinin bu olduğunu belirtmektedir.

Yine Goffman'dan (2023, ss. 28-29) ilham alınarak yöneltelen altıncı soruda “öğrencileri ‘hizaya getirme’, ‘kırpma’, ‘programlama’, ‘yeniden kodlama’ anlamında ‘tek tipleştirme’ var mı?” diye sorulmuştur. Katılımcı A, kişisel farklılıklara bakılmaksızın tek tip hafız yetiştirme amacı güdüldüğünü, önemli olanın en kısa sürede hıfzı bitirmek olduğunu belirtmektedir. Katılımcı B, bu durumun, yatılı Kur’an kurslarına mahsus olmayıp bizim genetik yapımıza sinmiş genel bir toplumsal problem olduğuna vurgu yapmaktadır.

Katılımcı C, öğrencilerin kendiliğinden, hayatın akışı içerisinde tek tipte olduklarını söylemekte ve şöyle devam etmektedir:

“O kurslarda yetişenler -her kurs aynı olmamakla birlikte- o kursu yöneten kişilerin veya o kursun egemenliği altında bulunan kişilerin zihniyeti neyse genel olarak o zihniyete bürünüyorlar kendiliğinden ve olaylara onlar gibi bakıyorlar. Örneğin filancılar kursunda yetişen bir kişiyle Diyanet kursunda ya da tarikat kursunda yetişen bir kişinin bakış açısı aynı olmuyor. Herkes kendi yetiştiği kurstaki bakış açısına sahip oluyor. Bunu zihniyet olarak değil, kıyafet olarak da düşünebiliriz. Dışarı çıktığında da hep o tarzda bir kıyafet giyiliyor. Bu sadece sarık, şalvar, cübbe gibi değil, gördüğünüzde anlıyorsunuz bu kişinin tarzını; saç kesiminden, bıyığından...”

“‘Özel hayat’ ve ‘özel alan’ kısıtlanıyor mu? Mesela öğrencilerin özel eşyaları denetleniyor mu?” şeklinde sorulan ve Goffman’dan (2023, s. 38) ilham alan yedinci soruya katılımcılar olumlu cevap vermişlerdir. Katılımcı B, öğrencilerin kendilerine özel dolap ve masa gibi eşyalarının bulunduğunu ve bunların mutlaka denetlendiğini, hatta bunun gerektiğinde baskın yapılarak ve kilitler kırılarak bile gerçekleştirildiğini ifade etmektedir. Öğrencilerin kendilerine ait “özel alan”larının çok kısıtlı olduğuna vurgu yapan Katılımcı C, denetleme yapmaya gerek bile kalmadığını, çünkü pek bir özel eşyalarının bulunmadığını, ama bunun kendi okuduğu zaman için geçerli olduğunu, şimdi durumun nasıl yürüdüğünü bilmediğini belirtmektedir. Bu da bize son dönemlerde yatılı Kur’an kursunda eğitim alanlarla da bir çalışma yürütülmesinin ve eski ile yeninin karşılaştırmalı ve boylamsal çalışılmasının gerekliliğini hissettirmektedir.

Sekizinci sırada Goffman’dan (2023, s. 52) ilhamla yatılı Kur’an kurslarındaki baskı, denetim ve kısıtlayıcılığı öğrenmek istediğimiz “kendi başına yapılabilecek bir iş için bile izin istemek gerekiyor mu?” sorusuna cevaben katılımcılarımız genel olarak günlük rutinlerin düzenliliğinden, bütün günün programlı oluşundan ve her işin gözetim ve denetim altında yapılmasından dolayı öğrencilerin izin almadan örneğin tualete bile gidemeyeceklerinden veya ders saatindeyken uyumaya çıkamayacaklarından bahsetmektedirler. Ama bunu ‘despotik’ bir tarzda değil de işlerin düzeninin başka türlü

sağlanamayacağını düşündüklerinden, yani disiplin gereği kabul etmektedirler. Katılımcı C'nin ifadesine göre oradaki düzene alıştıktan sonra o düzenin dışında bir şey istemek zaten öğrencilerin aklına bile gelmemektedir.

Katılımcılara dokuzuncu olarak yine Goffman'dan (2023, s. 52) esinlenerek “Öğreticilerin ne kadarı yatılı Kur'an kursu mezunu? Mezunlar giderken arkalarına bakmadan kaçıyorlar mı, yoksa öğretici olarak kursa geri dönmek istiyorlar mı?” diye soruldu. Katılımcı A, bu kurslardaki öğretmenlerin tamamının yine kurs mezunları olduğunu, çünkü onlar için en makul ve makbul işin bu olduğu genel telakkisini belirtmektedir. Katılımcı B'nin şahsî kanaati dikkat çekicidir:

“...mezun olduğum Kur'an Kursu'nu mezun olduktan sonra ziyaret ettim. Hocamı da ziyaret ettim, kursu da ziyaret ettim. Hemen kaçıp bir daha geri dönmek üzere ayrılmadım ama geri dönüp orada görev yapar mıyım? Hayır. Çünkü bugün itibarıyla ben bu tip kurumların çok doğru yapılandırılmadığını düşünüyorum. Ve de çok da sevimli bir ortamı karşıladıklarını düşünüyorum. Bu sadece buradaki uygulamadan değil, aynı zamanda hayat ile bağlantısının da sorgulandığının işaretidir diye düşünüyorum.”

Onuncu soruda katılımcılara -Goffman'ın “ayrıcılık sistemi” (Goffman, 2023, s. 62) diye adlandırdığı- personele ve kurallara itaat karşılığında öğrenciye ödül ve ayrıcalıkların; ama itaatsizlik karşılığında da ayrıcalıklardan mahrumiyet cezasının verilmesi durumunun yatılı Kur'an kurslarında geçerli olup olmadığı soruldu. Katılımcıların ifadelerinden anladığımıza göre kurslarda hem ödül hem de cezayı kapsayan böyle bir sistem kesinlikle mevcuttur. Katılımcı C'nin ifadeleri konuyu epeyce aydınlatıcı mahiyettedir:

“Ayrıcalık sistemi var. Yani ödevlerini, görevlerini yaparsan daha gözde tutulan bir öğrenci oluyorsun. Örneğin -bunlar her yerde de böyledir muhtemelen diye düşünüyorum tabi bizim zamanımızda- sesin güzelse ...mevritlere veya hatim okumalara dışarıya götürülebiliyorsun, sesi güzel olanlar özellikle. Böylece Kur'an kurslarında mevritlere, hatim okumalara götürülmek ayrıcalık oluyor. Hem dışarı çıkmış oluyorsun hem farklı kültür hem farklı yemek yemiş

oluyorsun, o bile bir ayrıcalık yani. Orada yapılan yemeğin dışında bir yemek yemiş oluyorsun, bir de sana ufak tefek paralar veriliyor. Bu anlamda bir ayrıcalık var. Ceza var bir kere. Ceza kesinlikle var. Ayrıcalığın ceza bölümü çok fazla. Görevini yapmazsan ceza almak çok fazla var. Ama görevini yapanları ödüllendirme çok fazla yok. O sadece sesi iyi olanların dışarı götürülmesi olarak düşünülebilir. Ödül-ceza sisteminde ceza ön planda diyebiliriz. Ama burada şu çok önemli bence: ...ayrıcalık sistemi daha çok eğer gelen kişi orada bulunan hocaların meşrebinden mezhebenden, bazen orada bulunan hocaların memleketindense, bazen ailesindense onlara ayrıcalık yapılıyor. Görevlerini yapmadıklarında bile, problem olduğunda bile onlar bir şekilde kayırılıyor. Ayrıcalık değil de kayırma var.”

On birinci soruda Goffman'ın “ikincil ayarlamalar”ının (Goffman, 2023, s. 65) tanımı verilerek bu durumun kurslarda bulunup bulunmadığı öğrenilmek istenmiştir. Verilen cevaplar yatılı Kur'an kurslarında ikincil ayarlamalara başvurulduğunu göstermektedir. Örneğin Katılımcı B bunu şöyle belirtmektedir:

“...kapalı yapılarda kontrol altında olmanın her zaman bu kontrolleri aşma ve bu kontroller dışına çıkma güdüsünü de barındırdığını söyleyebiliriz ve bu durum Kur'an kurslarında da söz konusudur. Öğrenciler bunları her zaman - bizler de dahil olmak üzere- kullanmışızdır. Bu yeter ki açık bir disiplinsizlik oluşturmasın ama bu tip tutumlar her öğrencinin başvurduğu yollar arasındadır.”

Bu konuda Katılımcı C'nin verdiği örnekler meseleyi daha da somutlaştırıcı niteliktedir:

“... Göz yumulan pratikler -buradaki cümlelerle ifade edeceksek- bazı yasaklar biliniyor; mesela bizim okuduğumuz zamanlarda futbol oynamak yasaktı. Çoraplardan futbol topu yapardık; aslında bunu idareciler biliyor, onlar yasak diye arada bir ses çıkartıyorlar ama aslında izin veriyorlar. Akşamları bazı kişiler ufak tefek çikolata satardı, ne bileyim, **** satardı, kendi aralarında bir şeyler satılırdı öğrenciler arasında. Çünkü kantin yoktu bizim yaşadığımız yerde eskiden. Dolayısıyla bunlar normalde yasak şeyler, isteseler bunu öğrenebilirler,

bilebilirler ama ufak tefek şeylere problem çıkartmadığı müddetçe ses çıkartmıyorlar. Zaten problem olacak şeyler de olmuyor öğrenciler arasında.”

On ikinci soru Goffman’ın “kapatılmışların kendi aralarında dayanışma grubu oluşturması” (Goffman, 2023, ss. 69-70) fenomeninden hareketle “Öğrenciler, aralarında dayanışma grupları oluşturuyorlar mı? Evet ise bazen bu gruplar kurs yönetimine karşı birlik oluşturma şeklinde eylemde bulunabiliyor mu?” diye soruldu. Katılımcılar, onlu yaşlarının başındaki öğrencilerin ne aralarında bir dayanışma grubu kurmak, ne de idareye başkaldırmak gibi eylemlerin akıllarına bile gelmeyeceği yönünde hemfikirdirler. Ne var ki normal eğitim süresi olan üç yıldan daha uzun süre kursta kalanlar ve yaş itibariyle de daha ileride olanlar için kısmen bir dayanışma grubu kurma ve yönetime karşı tavır almaya yönelmenin olabileceği, ama bunun da pek eyleme geçmeyeceği doğrultusunda görüş beyan etmişlerdir. On üçüncü soruda yine Goffman’ın (2023, ss. 69-70) temel ayrımlarından biri durumundaki, bir total kurumun “içi” ile “dışı” arasındaki farkın fazla oluşunun yatılı Kur’an kurslarında da geçerli olup olmadığını sorgulamak üzere “‘İçerisi’ ile ‘dışarı’ arasındaki farkın fazla olduğunu düşünüyor musunuz?” denildi. Katılımcıların tamamı böyle bir farkın kurslardaki varlığını kabul etmişlerdir. Katılımcı A, söz konusu farkı olumlamakta ve bunu gerekli görmektedir:

“İçerisi her ne kadar sıkıntılı, disiplinli bir ortam olsa da çocuğun dinî değerleri sahiplenmesinde de olumlu oranda etkilidir. Dışarıda çoğu aile çocuğuna bazı değerleri vermekte zorlanırken/ver(e)mezken burada hem idareci ve hocalardan hem de arkadaşlardan gördüğü izlenimlerle çocuğun ahlaki yapısı da muhafazakâr bir seviyede kalmaktadır.”

Katılımcı C ise konuya başka bir açıdan bakmakta, “fark”ı vurgulamakta ve olumlamamaktadır:

“İçerisi ile dışarı’ı arası tamamen farklı. İçerisinde örneğin kadın veya kadına ait, cinselliğe ait her şey, ya da sosyalleşmeye ait her şey, modern dünyaya ait hemen hemen her şeye olumsuz gözle bakılıyor. ... yani bir inzivaya çekilmiş, uzlet hayatı gibi. Hafta sonlarında dışarı çıktığında çocuk gidiyor geliyor ya da

ailesinden dolayı bunları biliyor ama tamamen içerisiyle dışarısı -bizim zamanımız için söylüyorum- keskin biçimde birbirinden ayrı. Yani modern dünyanın hiçbir nimetinden faydalanamıyorsun; ne teknolojik olarak, ne yiyecek olarak, ne giyecek olarak, ne ilişki olarak...”

On dördüncü soruda Goffman’ın (2023, ss. 82-83) hem total kurum anlayışına hem de “damga” kuramına göndermede bulunarak “Mezun olunca öğrenci ne hisseder? Gurur mu duyar, ‘damgalanmış’ mı hisseder?” diye sorulmuştur. Katılımcılar, öğrencilerin mezun olunca hissedecekleri duyguların ortama göre değişeceği kanaatinde dirler. Dinî bir ortamda iken kendilerinin destekleneceğini ve dolayısıyla gururlanacaklarını, ama seküler bir ortamda bu duyguyu yaşama ihtimallerinin azalabileceğini, “dışarıdaki” “özgür” ortamın onlarda ikilemler yaratabileceğini ifade etmektedirler. Katılımcı C, mezun olunan Kur’an kursunun köklü ve nitelikli bir kurum olup olmamasının bu gururda payı olduğunu belirtmekte ve konuyu şöyle açmaktadır:

“...bence burada şöyle bir şey var çoğu kimsenin dikkat etmediği, gurur duyanlar dahil, buradaki durum şu: Ben yedi yılımı verdim, üç yılımı verdim, bu kadar zeki bir öğrenciydim, burada bulundum, evet buradan bunları bunları öğrendim ama aslında bu üç yıl daha profesyonel, daha düzgün bir şekilde yönetilseydi ve benimle daha iyi bir şekilde ilgilenilseydi, bir Einstein olurdu, diye düşünüyor oradakiler. Çünkü sistemden dolayı, evet hafızlıkta, Kur’an kursunda başarılı olunabiliyor, üniversitede, İlahiyat’ta, Diyanet’te başarılı olabiliyorsun. Fakat ben bu kadar kalite ve kapasite varken bu kadar zamanı bir başkasına ayırsam bu da olurdu, aslında daha başarılı olmalıydım, ne bileyim yabancı dilim gelişmiş olmalıydı, ne bileyim yurtdışına bazı yerlere gidip gelmiş olmalıydım gibi kişilerin kendilerinin aslında yeterince geliştirilmediğini içten içe düşünüyorlar. O gururun arkasında orada bulunanların bu kadar zamanda bu öğrencilerle ilgilenirken yeteri kadar, yani kendi çapları bu kadar olduğu için o çaplarının getirdiğinin dışında bir yere evrilemediğini, öğretmediğini düşünüyorlar.”

On beşinci soru Davies'in "ne kadar total?" (Davies, 1989, s. 84) sorusundan ilham aldı ve "Yatılı Kur'an kursu gibi bütüncül kurumların bütüncüllük/her şeyi kapsayıcılık dereceleri kurumdan kuruma değişmekte midir? Mesela Diyanet'in kurslarıyla cemaat/vakıf kursları arasında sizce fark var mı?" şeklinde ifade edildi. Bütün katılımcılar, kurumdan kuruma kesinlikle fark olduğunu, cemaat/tarikat/vakıf kurslarının totallik derecesinin Diyanet kurslarına oranla çok daha fazla olduğunu ittifakla vurgulamaktadırlar. Katılımcı C ayrıca farklı dinî grupların kurslarının her birinin kendi görüşlerine uygun öğrenciler yetiştirdiklerini, bu anlamda da farklılaştıklarını belirtmektedir. Dolayısıyla totallik derecesi, kurstan kursa değişmektedir, denebilir.

Bundan sonraki sorular, daha önce bahsi geçen kuramcılarının total kurum ile yatılı okul ilişkisine dair kategorizasyonlarının, tasniflerinin yatılı Kur'an kursları için geçerli olup olmadıklarını sınamaya yönelik olmalarından ötürü önceki sorulara göre biraz daha çok-boyutludurlar. Örneğin on altıncı soru Davies'in total kurumlar için ortaya koyduğu üç özelliği (Davies, 1989, s. 83) içermektedir:

"Aşağıdaki tasnif hakkında ne düşünüyorsunuz? Sizce yatılı Kur'an kursları için geçerli mi veya ne kadar geçerli?"

Yatılı Kur'an kurslarının da içinde yer aldığı kurumların 3 özelliği:

1) Kurumun açıklık-kapalılık derecesi, yani:

a) Öğrenciler kuruma gönüllü mü gönülsüz mü geldiler? İstediklerinde çıkabilirler mi? (Gönüllü iseler veya istediklerinde çıkabiliyorlarsa kurum "açık"tır; gönülsüz veya istediklerinde çıkamıyorlarsa kurum "kapalı"dır.)

b) Hiyerarşide statüler arası geçiş mümkün mü? (Öğrenci çalışıp öğretici olabilir mi? Olabilirse kurum "açık"tır; olamazsa "kapalı"dır.)

c) Açıklık-kapalılık derecesi konusunda "ara" derecede kurumlar da olabilir.

2) Kurumun açık resmi bir amacı vardır,

3) Personelin uyguladığı baskın uyum sağlatma (itaat) yolları vardır.

Katılımcılar birinci özelliğin (a) bendi için genel olarak öğrencilerin yaşı ne kadar küçükse o derecede aileye bağımlı olarak kursa geldiklerini düşünmekte, bununla birlikte öğrencilerde gönülsüzlük yönünde bir kanaate sahip olmadıklarını veya gönüllü gelenlerin

gönülsüzlere göre daha fazla olduğunu belirtmektedirler. Katılımcılar (b) bendi için hiyerarşide statüler arası geçişin mümkün olduğunu, yani kurstan mezun olan birinin yine bir Kur'an kursu öğreticisi olabilmesinin normal olduğunu, hatta bunun son derecede beklenen bir durum olduğunu ifade etmektedirler. (c) bendine ilişkin olarak da yatılı Kur'an kurslarının "ara" derecede kurumlar olarak nitelendirilebileceğini belirtmektedirler. İkinci özellik olan "resmî amaç" konusunda katılımcıların üçü de yatılı Kur'an kurslarının resmi amaçlarının bulunduğu hususunda hemfikir görünmektedirler. Ancak Katılımcı C bu konuyu şöyle açmıştır:

"Kurumların resmi amacı tamamen Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından belirlenmiştir, bunu resmi olarak söylerler. Ama Kur'an kurslarının 1400 yıllık gelenek içinde söylenen hafızlık, bunun önemi, din, dini ayakta tutma anlamında bir amacı var. Bunun dışında bir de kendi meşrep ve mezheplerinin görüşlerini bunun üzerinden gerçekleştirme amacı var. Yani iç dünyada söylenen, dillendirilen amaçlar ayrı, resmi olarak dillendirilen amaçlar ayrı. Resmi olarak dillendirilen amaçlarla örtüşüyor ama ona ilaveler var, söylenmeyenler var."

Davies'in bahsettiği üçüncü özellik konusunda da bütün katılımcılar yatılı Kur'an kurslarının baskın itaat ettirme yollarının olduğunu, aksinin düşünülmemeyeceğini, bunlar olmadan disiplinin sağlanamayacağını söylemektedirler. Ancak Katılımcı C, öğrencilerdeki itaatin biraz da kendiliğinden oluştuğunu, bir öğrencinin diğer öğrencileri ve onların düzene uyumlarını gördükçe sosyal psikolojideki "sosyal uyum"un gerçekleştiğini eklemektedir. On yedinci soru, Finnan'ın yatılı okullara izafe ettiği 4 temel özelliği (Finnan, 2020, ss. 31-32) barındırmaktadır:

"Sizce aşağıdaki 4 özellik yatılı Kur'an kursları için geçerli midir? Ne kadar?"

- a) Kurs öğrencinin kimliğini ve isteklerini şekillendirir.
- b) Kurs toplumdaki tecrit eder.
- c) Öğrencinin gönüllülüğü ve istekliliği önemli değildir.
- d) Düzenin korunması önemlidir. (Bazı kurumlar düzeni korumak için öğrencileri aşağılar, bazıları okulun mirasını öğrencilerin sahiplenmesine güvenir.)"

Katılımcıların tümü (a) maddesinin yatılı Kur'an kursları için geçerli olduğunu belirtmişlerdir. (b) maddesi konusunda Katılımcı A "Kısmen" cevabını vermiş, Katılımcı B "Doğrudur" demiş ve Katılımcı C de bütün maddeler için "Bizim zamanımızdaki kurslar için büyük ölçüde geçerlidir" şeklinde ifade bulunmuştur. (c) maddesine gelince, Katılımcı A bu maddeye de "Kısmen" derken Katılımcı B önemli olanın programın uygulanması olduğunu, gönüllülüğün çok da önem arz etmediğini belirterek bu maddeyi de onaylamıştır. (d) maddesine dair katılımcılar düzenin korunmasının kesinlikle çok önemli olduğunu belirtmişlerdir. Böylece Finnan'ın yatılı okullar için düşündüğü özellikler, katılımcılara göre yatılı Kur'an kursları için de büyük ölçüde geçerlidir.

McEwen'in total kurumlara ait düşündüğü yedi özellik (McEwen, 1980) on sekizinci soruda şöyle ifade edilmiştir:

Bir başka araştırmacının tespit ettiği aşağıdaki 7 özellik sizce yatılı Kur'an kursları için geçerli midir? Ne kadar?

- a) Dışarıyla sosyal ilişkilerin önünde engeller bulunmaktadır.
- b) Gönülsüz üyelik vardır.
- c) Bürokratik yapı güçlüdür.
- d) Öğrenciler kurum tarafından gözetilmektedir.
- e) Hiyerarşide gruplar (öğreticiler X öğrenciler) arası mesafe fazladır.
- f) Kurumun hedefleri ve uygulamaları üzerinde uzlaşma önemlidir.
- g) Hiyerarşik otorite yapıları önemlidir.

Katılımcılar (a) maddesini olumlamaktadırlar. Bu konuda Katılımcı B şöyle demektedir:

"Dışarıyla sosyal ilişkilerin önünde engeller bulunmaktadır. Kesinlikle bu, kapıdan başlar, pencerelere kadar sirayet eder. Olabildiğince dışarıyla temas kesilir. Dışarıyla ilişkilerin mümkün olduğunca buzdolabına konulması beklenir."

(b) maddesi için katılımcılar önceki sorularda da “gönüllülük” konusunda verdikleri cevapları tekrar belirtmişler, gönülsüz üyeliğin kısmen geçerli olduğunu ifade etmişlerdir. (c) maddesinde belirtilen bürokratik yapının söz konusu kurslarda güçlü olduğunu veya mahiyetinin kurstan kursa değiştiğini vurgulamışlardır. (d) maddesine gelince, Katılımcı A ve B bu maddeyi desteklemekte, Katılımcı C ise desteklememektedir. (e) maddesinde belirtilen öğrencilerle öğretmenler arasındaki hiyerarşik mesafenin fazla oluşuna Katılımcı A ve C kısmen katılmakta, Katılımcı B tamamen katılmaktadır. (f) maddesinde belirtilen hususa Katılımcı A katılmamakta, Katılımcı B söz konusu uzlaşmanın öğrencilerle öğretmenler arasında geçerli olmasının anlamsız olduğunu, belki kurum idarecileri arasında düşünülebileceğini ifade etmiş, Katılımcı C de Katılımcı B ile büyük ölçüde benzer yorumlarda bulunmuştur. (g) maddesine geldiğimizde ise katılımcıların tamamı olumsuz cevaplar vermişlerdir.

McGuire’in kiliseye ait yatılı okullardan hareketle ortaya koyduğu ve bu kurumların hem personelin hem de öğrencilerin bütün hayatlarını kapsayıcı oluşuna yönelik ifade ettiği 4 özellik, (McGuire, 2006, s. 51) on dokuzuncu soruda şöyle sorulmuştur:

“Yatılı Kur’an kurslarının hem öğretici hem öğrencilerin “bütün hayatlarını kapsayıcı” olmasına yönelik aşağıdaki hususlara katılıyor musunuz?

- a) Bütün faaliyetler kursta gerçekleşir.
- b) Herkes bu faaliyetlere birlikte katılır.
- c) Sıkı disiplin vardır.
- d) Bütün faaliyetler kurumun misyonunu devam ettirmeye hizmet eder.”

McGuire’in belirttiği ilk maddeye katılımcılar kısmen katılmaktadır. Katılımcı B konuyu şöyle açıklar:

“Bu Kur’an kurslarında öğretmenlerin bir kısmı bu döngünün içerisinde kısmi zamanlı yer alır. Bu öğretmenlerin bir kısmının ailevi hayatları da söz konusudur, sosyal hayatları da söz konusudur. Kursta belli zaman dilimi içerisinde bulunurlar. Kimisi de burada 24 saatini kapsayacak şekilde bulunur. Bu

çerçevede öğrenciler, evet, bütün faaliyetlerini kursta gerçekleştirir. Haftanın sadece çok az bir zaman dilimi, işte bir cumartesi günü öğlenden sonra, pazar öğlene kadar gibi, gece ve yemeklerde yurttan olmak şartıyla bir serbest zamanı vardır. Bunun dışındaki tüm zaman dilimleri kursun içerisinde ve kursun sağladığı imkanlarda karşılanmaya çalışılır.”

Katılımcı C, (a) maddesine yönelik olarak bütün faaliyetlerin kursta olmasa da “kurs kontrolünde” gerçekleştiğini belirtmekte, bu argümanını kursun, öğrencileri pikniğe veya denize götürmesini örnek vererek desteklemekte, geri kalan maddelerin de tamamına katıldığını söylemektedir. Katılımcı A, (b) maddesine kısmen katılmakta, Katılımcı B ise tamamen katılmaktadır. (c) ve (d) maddelerini de bütün katılımcılar onaylamışlardır. Böylece McGuire’ın yatılı dinî okullarla ilgili ortaya koyduğu 4 özellik de bizim için kullanışlı görünmektedir.

Bu araştırma çerçevesinde sorulan son soru, yine McGuire’ın bir önceki soruda sorulan “bütün hayatı kapsayıcılık” konusuna ait kabul edilebilir (McGuire, 2006, ss. 57-58). Ama burada vurgu, yatılı okulun dinî/manevî bir renkte olmasınadır:

“Aşağıdaki ibareye katılıyor musunuz?

‘Yatılı okullar, diğer eğitim kurumlarından farklıdır; çünkü hem öğretmenlerin hem öğrencilerin bütün hayatlarını kapsar. Hele dinî bir kurumsa daha da kapsayıcıdır; çünkü yine hem öğretmenlerin hem öğrencilerin (seküler hayatlarına ilaveten) manevî hayatları da işin içine girer.’”

Katılımcı A, bu ifadeye tamamen katıldığını belirtmiştir. Katılımcı B, yatılı dinî okulların hepsinin aynı olmadığını, örneğin yatılı İmam-Hatip Liseleri ile yatılı Kur’an kurslarının farklılaştığını, yatılı Kur’an kurslarının diğerlerine göre çok daha kapsayıcı olduğunu belirterek sonuçta en azından yatılı Kur’an kursları için bu ifadeyi olumlamıştır. Katılımcı C de bu ibareyi kesinlikle desteklediğini şöyle dile getirmektedir:

“Maddeye [ifadeye] kesinlikle katılıyorum. Manevi hayatları da işin içine girer. Bir de buna ilave olarak manevi hayatla beraber o manevi hayatı başkalarına

aktarma ve anlatma, tebliğ, son din, ekmel din... yani bunu durup dururken yapmıyorlar. Bütün bunları kapsıyor ve kapsadıktan sonra bir başkasına aktarma, öğretme, bunun doğru olduğunu, bundan başka doğru bulunmadığını kabullenme gibi duygular da var.”

Buraya kadar katılımcıların söylediklerinin tamamından anlaşılıyor ki hem Goffman’ın kendisine hem de ondan mülhem olarak total kurum analizi yapan diğer kuramcılara dayanarak Goffman’ın total kurumlar kavramını yatılı Kur’an kursları için teorik zemine oturtup sahaya dahil etmemiz -pilot çerçevede- mümkün görünmektedir.

SONUÇ

Makalemizin başlığında sorduğumuz soruya dönecek olursak anlaşılacak odur ki Türkiye’deki yatılı Kur’an kursları, Goffman’ın dördüncü tür²¹ dahilinde ifade ettiği total kurum anlayışı içerisinde çok net biçimde yer bulabilir. Türkiye dışında bulunan yatılı Kur’an kurslarındaki durum, çalışmamızın sınırları dışında yer aldığı için o konuda bir hüküm veremeyiz, ama elbette bir başka araştırma, ülkeler ve kültürler arası karşılaştırmalı bir çalışmayı gerçekleştirmelidir. Öte yandan bu kursların “ne kadar total” olduğu hususu, Davies’in dediği gibi, konuyu siyah-beyaz dikotomisinden alıp, farklı renk tonlarına da yer verilmesini gerektiren çok renkli bir yaklaşıma getirmektedir. Bir total kurum olarak yatılı okulların ortak ve genel özelliklerinden sayılan “kurumun açıklık ve kapalılık derecesi” ve “personelin uyguladığı itaat ettirme yolları” yatılı Kur’an kursları için hangi seviyededir? Acaba her kurs aynı durumda mıdır? Doğrudan doğruya Diyanet İşleri Başkanlığı’nın uhdesindeki kurumlarla çeşitli özel vakıf ve derneklerin kursları arasında fark var mıdır? Makalemiz dahilinde gerçekleştirdiğimiz pilot çalışma, bu ve benzeri sorulara birtakım cevaplar sunuyor gibi görünse de o cevaplar bir araştırmanın nihai bulguları gibi değerlendirilmemeli, ileride gerçekleştirilecek sistematik nitel empirik araştırmalara zemin oluşturmak maksadıyla sunuldukları göz önünde bulundurulmalıdır.

²¹ Askerî kışlalar, gemiler, yatılı okullar, çalışma kampları, sömürgeci yerleşkeler gibi “işe benzeyen görevlerin daha iyi yerine getirilmesi için kurulduğu söylenen ve kendilerini yalnızca bu araçsal dayanaklar üzerinde meşrulaştıran kurumlar”.

Makale kuramsal ve literatür taraması ile elde edilen veriler üzerine kurulu olmakla birlikte bu alt yapı üzerinde ve nitel empirik araştırmalar için gerçekleştirilmiş fenomenolojik bir pilot çalışmayı da içermektedir. Bu çalışma, Kur'an kursları üzerine yapılmış bazı empirik araştırma verilerinden yararlanmış olmakla birlikte spesifik olarak total kurum kavramı merkeze alınarak gerçekleştirilecek saha çalışmalarına ihtiyaç bulunmaktadır. Sadece kuramsal çıkarımların hakikate ulaşmada yeterli olmayacağı bir gerçektir. Nitekim kuramsal bilgiler sahadan elde edilecek empirik verilerle desteklenince bilimsel hakikate ulaşma ihtimali artacaktır. Yatılı Kur'an kurslarında kalan öğrenciler ve oradaki idari ve öğretici personelle yapılacak mülakatlardan elde edilecek verilerin hermenötik fenomenolojik araştırma deseniyle yorumlanmasının nesnel bilgilere ulaşılması için gerekli olduğu kanaatindeyiz. Çünkü bizce insanların öznel anlam dünyaları ne kadar iyi anlaşılabilirse nesnel bilgiye o derecede tam ulaşılır.

Acaba Erving Goffman, total kurumları son tahlilde olumlu mu yoksa olumsuz mu görmektedir? Bu sorunun, değeryargısallık/normatiflik içeren, metodolojik anlamda tehlikeli bir soru olduğuna şüphe yok. Bilimlerin ve özelde sosyal bilimlerin normatif konuşma lüksüne sahip olmadığı, dolayısıyla herhangi bir fenomen için "iyi/kötü", "doğru/yanlış" ya da "olumlu/olumsuz" gibi değer yargılarını yüklememesi gerektiği tartışmasına bu yazı içerisinde girilmesi yersizdir. Ne var ki Goffman her ne kadar eserlerinde son derecede nesnel bir dil kullanmaya dikkat etse de *Tımarhaneler* okunduğunda "gizli" bir eleştiri hissedilmektedir (Becker, 2003, s. 663). Satır aralarından total kurumların bireylerin bireyliklerine ve benliklerine zarar verme potansiyeline sahip kurumlar olduğu anlaşılabilir. Bu da elbette bizi bireysel ve toplumsal değerlerin hangisinin öncelikli olduğu tartışmasına sevk edebilir. "Birey" in birincil öneme sahip olduğu modern toplum anlayışında total kurumlar ve genel anlamda "totallik" pek sevilmebilecek; buna karşılık topluluğun öncelikli olduğu geleneksel anlayışta ise total kurum "tehlikeli" görülmeyebilecektir. En azından tehlikeli görülme ihtimalleri iki toplumsal anlayışta aynı olmayacaktır, diyebiliriz.

Her bir yatılı Kur'an kursu üyesinin dışarıyla kısıtlı da olsa iletişimi ve kurslarda varlığını sürdüren eğitim süreçleri, öğrencilerin özgürce seçim yapabilme imkanını açık tutuyor

görünse de, eğitim süreçlerinde tekrarlanıp vurgulanan kurs ilkeleri, alternatifleri kısıtlayarak, öğrencileri içinde buldukları dünyanın alternatifleriyle karşılaştırmaktan ve birey olmaktan uzak tutmaya çalışmaktadır. Ezcümle “kısıtlama” ve “kapatılma” durumu, devam etmekte ve yatılı Kur’an kurslarının total kurum özelliklerini devam ettirmesini sağlamaktadır.

Bir diğer husus, Finnan’ın yukarıda belirttiği gibi yatılı okulların düzeni sağlama tarzları kurumdan kuruma değişiklik gösterir. Bazıları günümüzün pedagojik ilkelerine uygun olmayan şekilde öğrencileri aşağılama ve küçük düşürme yolunu tercih ederken diğerleri öğrencilerin okulun geleneğini ve mirasını sahiplenmelerine güvenebilir. Türkiye’deki yatılı Kur’an kurslarının sürdürülebilirliği için ilk yol yerine ikinci yolda bahsedildiği gibi öğrencilerin kurs geleneğini severek devam ettirmelerini ve kurslarını sahiplenmelerini sağlayacak yöntemler geliştirilmesi gerektiği açıktır. Burada iş büyük ölçüde idarî mekanizmaya düşmektedir. Yatılı Kur’an kursu yöneticileri, işleyişi düzgün yönetebilirlerse, ayrıca kurslarda daha nitelikli Kur’an kursu öğreticileri istihdam edilirse öğrencilerin deneyim ve kazanımları da olumlu olacaktır. Bir kurs ne kadar iyi yönetiliyorsa öğrenciler de o derecede istekle orada bulunacaklardır. O durumda düzeni sağlamak için katı bir disiplin uygulamaya da gerek kalmayacaktır. Dolayısıyla doğru şartlar sağlanırsa yatılı Kur’an kurslarının hem sürdürülebilirliği artacak hem de daha nitelikli hale geleceklerdir.

KAYNAKLAR

Becker, H. S. (2003). The politics of presentation: Goffman and total institutions. *Symbolic Interaction*, 26(4), 659-669. doi: <https://dx.doi.org/10.1525/si.2003.26.4.659>

Davies, C. (1989). Goffman’s concept of the total institution: criticisms and revision. *Human Studies*, 12(1/2), 77-95. doi: <https://dx.doi.org/10.1007/BF00142840>

Diyanet İşleri Başkanlığı. (t.y.-a). *Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliği*. <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=19795&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeli&mevzuatTertip=5> (Erişim Tarihi: 2024, 6 Temmuz).

Diyanet İşleri Başkanlığı. (t.y.-b). *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönergesi*. <https://hukukmusavirligi.diyanet.gov.tr/Detay/134/diyanet-i%C5%9Fleri-ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-kur'an-e%C4%9Fitim-ve-%C3%B6%C4%9Fretimine-y%C3%B6nelik-kurslar-ile-%C3%B6%C4%9Frenci-yurt-ve-pansiyonlar%C4%B1-y%C3%B6nergesi> (Erişim Tarihi: 2024, 6 Temmuz).

Diyanet İşleri Başkanlığı. (t.y.-c). *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği*.

<https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=16041&mevzuatTur=KurumVeKuruluyonetmeli&mevzuatTertip=5> (Erişim Tarihi: 2024, 6 Temmuz).

Finnan, C. (2020). Can a total institution be a castle of hope? the case of an Indian residential school for 27,000 indigenous students. *Australian and International Journal of Rural Education*, 30(2), 29-43. doi: <https://dx.doi.org/10.47381/aijre.v30i2.252>

Goffman, E. (2018). *Karşılaşmalar: Etkileşim sosyolojisinde iki çalışma* (Çev. S. Çakı). Ankara: Heretik Yayınları.

Goffman, E. (2021a). *Etkileşim ritüelleri: Yüz yüze davranış üzerine denemeler* (3. Baskı; Çev. A. Bölükbaşı). Ankara: Heretik Yayınları.

Goffman, E. (2021b). *Günlük yaşamda benliğin sunumu* (4. Baskı; Çev. B. Cezar). İstanbul: Metis Yayıncılık.

Goffman, E. (2021c). *Kamusal alanda ilişkiler: Toplu yaşamın mikro incelemeleri* (3. Baskı; Çev. M. F. Karakaya). Ankara: Heretik Yayınları.

Goffman, E. (2022a). *Damga: Örselenmiş kimliğin idare edilişi üzerine notlar* (7. Baskı; Çev. Ş. Geniş, L. Ünsaldı, vd.). Ankara: Heretik Yayınları.

Goffman, E. (2022b). *Toplum içinde davranmak: Etkileşimlerin sosyal düzenine dair açıklamalar* (3. Baskı; Çev. A. Bölükbaşı). Ankara: Heretik Yayınları.

Goffman, E. (2023). *Tımarhaneler: Akıl hastalarının ve kapatılmış diğer kişilerin toplumsal durumu üzerine denemeler* (3. Baskı; Çev. E. Arıcan). Ankara: Heretik Yayınları.

Gökalp Yılmaz, G. (2020). Goffman'ın total kurumlarına bir örnek olarak kibbutzlar ve değişen denetleme biçimleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 49, 125-136.

Graham, A. G. (2012). The power of boarding schools a historiographical review. *American Educational History Journal*, 39(2), 467-481.

Jenkins, D., Burton, C. vd. (2022). Hospitals as total institutions. *Nursing Philosophy*, 23(e12379). doi: <https://doi.org/10.1111/nup.12379>

Maxwell, J. A. (2022). *Nitel araştırma tasarımı* (Çev. M. Çevikbaş). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

McEwen, C. A. (1980). Continuities in the study of total and nontotal institutions. *Annual Review of Sociology*, 6, 143-185. doi: <https://dx.doi.org/10.1146/annurev.so.06.080180.001043>

McGuire, T. (2006). *Spiritual labor and spiritual dissonance in the total institution of the*

parochial boarding school (Doktora Tezi). University of Missouri-Columbia, ABD.

Şekerci, A. ve Çakmak, A. (2023). Hafızlık eğitiminde Kur'an kursu terki. *Hitit İlahiyat Dergisi*, 22(1), 359-392. doi: <https://doi.org/10.14395/hid.1160427>

Ünal, M. S. (2011). *Dinsel bireycilik*. İstanbul: Açılımkıtap.

Ünsaldı, L. (2022). Takdim. E. Goffman, *Damga örselelenmiş kimliğin idare edilişi üzerine notlar* (7. Baskı) içinde (s. 7-19). Ankara: Heretik Yayınları

Wallace, R. A. ve Wolf, A. (2012). *Çağdaş sosyoloji kuramları: Klasik geleneğin genişletilmesi* (3. Baskı; Çev. L. Elburuz ve M. R. Ayas). Ankara: Doğu Batı Yayınları.